

Jozef Mário MATIAŠKO

Masaryko universitetas (Čekijos Respublika)

## Moralinis ugdymas pagal Joną Dlugošą ir jo įtaka šventajam Kazimierui

**SANTRAUKA.** Įprasta moralinių vertybių mokymąsi vėlyvųjų viduramžių aristokratų visuomenėje tirti kaip siekį įteisinti savo padėtį ir sekti pasaulietine dvaro mada. Tačiau kai kurie faktai leidžia įžvelgti kitų požiūrio galimybių. Mūsų žiniomis, Lenkijos karaliaus Kazimiero (1458–1484) ir jo mokytojo Jono Dlugošo (1415–1480) santykiai iki šiol nebuvo tirti. Atliktas tyrimas suponuoja galimybę, kad ugdant galima perteikti moralines vertybes. Istorinių šaltinių analizė leidžia daryti išvadą, kad mokytojas galėjo paveikti karaliaus Kazimierą per viduramžių teoriją apie karališkąjį šventumą ir Dievo teisingumą. J. Dlugošas sukūrė savą moralinio ugdymo sampratą, išdėstytą veikalė *Annales seu cronicae*. Jo motyvacija buvo pagrįsta krikščionišku pamaldumu ir atsakomybės už visuomenę jausmu. Ugdymas karaliaus pagal krikščioniškasias vertybes, jo mokytojas sąmoningai naudojo idealizuotų krikščionių valdovų (ypač Jogailaičių) gyvenimo istorijas. Paties J. Dlugošo protėvių moralinė patirtis turėjo paruošti karaliaus jo pareigoms.

**RAKTAŽODŽIAI:** moralinis ugdymas, Jonas Dlugošas, šventasis Kazimieras, karališkasis šventumas, Jogailaičių dinastija.

### Įvadas

Šiuo straipsniu siekiama parodyti J. Dlugošo pedagoginio darbo reikšmę<sup>1</sup>. Analizei buvo pasirinktas antragimis Kazimiero Jogailaičio sūnus – karalaitis Kazimieras, kuris garsėjo išskirtiniais būdo bruožais. Straipsnio tikslas – ištirti, kokia buvo J. Dlugošo asmeninė įtaka karaliaus Kazimierui, nustatyti panašius ir besiskiriančius jų istorinės atminties, pamaldumo ir mąstymo bruožus. Naudotas kokybinės pirminių istorijos šaltinių, ypač karaliaus Kazimiero laiškų ir kalbų bei išsamios J. Dlugošo kronikos, analizės metodas. Siekiant suprasti J. Dlugošo pedagoginę veiklą yra svarbus

<sup>1</sup> Esu labai dėkingas Ričardui Jaramičiui už pagalbą redaguojant lietuvišką tekstą. Už galutinę tekstą formą yra atsakingas pats autorius.

jo mentaliteto klausimas, todėl atliekant tyrimą pirmoje straipsnio dalyje daugiausia dėmesio buvo skiriama J. Długošo istorijos filosofijoje išdėstyti moralinio ugdymo sampratai ir jos naudojimui ugdant Kazimiero Jogailaičio sūnus. Antroje dalyje nagrinėjami karalaičio Kazimiero ir J. Długošo istorinės atminties panašumai, kurie gali rodyti mokytojo idėjų ir pamaldumo perdavimą mokiniui. Tyrimo klausimas aktualus toliau tiriant J. Długošo pedagoginę veiklą, šv. Kazimiero auklėjimą ir jo asmenybės formavimąsi pagal Jogailaičių pamaldumą (*pietas jagellonica*). Straipsnio rezultatai padeda suprasti vėlyvųjų viduramžių karalaičių moralinį ugdymą<sup>2</sup>.

## Istoriografija

Mokslinėje literatūroje nemažai dėmesio skiriama J. Długošo pedagoginei veiklai, bet dėl nedidelio išlikusių šaltinių skaičiaus ši tema nėra gerai ištirta<sup>3</sup>. Viena iš mažiau žinomų sričių – J. Długošo įtaka jo mokinių pamaldumui – mokslinėje literatūroje, tiriančioje šv. Kazimiero gyvenimą, iki šiol nėra nagrinėta<sup>4</sup>. Vienas iš lenkų istorikų, daug tyrinėjusių šv. Kazimiero gyvenimą, profesorius Fryderykas Papée (1856–1940) nesiėmė J. Długošo moralinio ugdymo įtakos tyrimų<sup>5</sup>. Viena svarbiausių to priežasčių – šaltinių trūkumas. Tačiau jis kritikavo populiariąją literatūrą (turinčią tautinio ugdymo paskirtį), kuri įnešė daug nepagrįstų teiginių apie svarbių istorijos veikėjų

<sup>2</sup> Plačiau žr. Claudia Wittig, *Learning to be Noble in the Middle Ages: Moral Education in North-Western Europe*, Disputatio 33 (Turnhout: Brepols, 2022); Benjamin Müsegedes, *Fürstliche Erziehung und Ausbildung im spätmittelalterlichen Reich*, Mittelalter-Forschungen 47 (Ostfildern: Thorbecke, 2014); Gerrit Deutschländer, *Dienen lerner, um zu herrschen: Höfische Erziehung im ausgehenden Mittelalter (1450–1550)*, Hallische Beiträge zur Geschichte des Mittelalters und der Frühen Neuzeit 6 (Berlin: Akademie Verlag, 2012).

<sup>3</sup> Žr. Hanna Rajfura, „Nowe badania nad życiem i twórczością Jana Długosza: Osiągnięcia i potrzeby“, *Studia Źródłoznawcze* 56 (2018), 193–199. Svarbiausiai darbai apie Długošo pedagoginę veiklą: Michał Bobrzyński ir Stanisław Smolka, *Jan Długosz: Jego życie i stanowisko w piśmiennictwie* (Kraków: Wydawnictwo Konstantego hr. Przezdzieckiego, 1893), 122–125; Jan Krukowski, „Jan Długosz jako wychowca synów Kazimierza Jagiellończyka“, *Rozprawa z dziejów oświaty* 23 (1980), 3–35; Jan Krukowski, „O lekturze królowiczów – uczniów Jana Długosza“, in Feliks Kiryk, *Jan Długosz. W pięćsetną rocznicę śmierci* (Olsztyn: Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego, 1983), 67–72; Urszula Borkowska, „Edukacja Jagiellonów“, *Roczniki Historyczne* 71 (2005), 99–119; Katarzyna Niemczyk, „Na dobzyckim zamku: wychowawca synów królewskich“, in Rajman, Jerzy ir Dorota Zurek, *Klasztory, miasta, zamki w życiu i twórczości Jana Długosza* (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2016), 199–210;

<sup>4</sup> Lietuvos istorikai Jonui Długošui išreiškė antipatiją. Jo darbuose jie įžvelgė nepagarbą lietuvių tautai ir laikė jį kardinolo Z. Oleśnickio „antilietuviškos“ politikos pasekėju. Žr. Zenonas Ivinskis, *Šventas Kazimieras 1458–1484* (Brooklyn: Tėvų Pranciškonų Spauštuvė, 1955), 30–32; Simas Sužiedėlis, *Šventas Kazimieras 1458–1484: penkių šimtų metų mirties sukaktį minint* (Brooklyn: Franciscan Press 1983), 14–16; Paulius Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras* (Vilnius, Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1993), 10–15.

<sup>5</sup> Fryderyk Papée, „Święty Kazimierz“, in *Studia i szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka* (Warszawa: G. Gebethner i spółka, 1907), 144–145. „To wszystko co słyszmy nieraz o środkach fizycznego i moralnego wychowania, zastosowanych przez Długosza, jest tylko wytworem późniejszej tradycji.“ Žr. Fryderyk Papée, *Jan Olbracht* (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1936), 10–15.

gyvenimus. Keliose populiariose knygoje buvo rašyta apie J. Dluogošo įtaką šv. Kazimiero ir jo brolių moralinėms vertybėms, tačiau šaltiniai nebuvo nurodyti<sup>6</sup>. J. Dluogošo ugdymo įtaka Jogailaičių dvasingumui moksliskai susidomėta buvo tik XX a. pabaigoje. Profesorė Urszula Borkowska, OSU (1935–2014), įrodė, kad Kazimiero Jogailaičio sūnų pamaldumui rasti nemažai įtakos turėjo Šventojo Rašto, Bažnyčios Tėvų (šv. Jono Chrizostomo, šv. Kiprijono) raštų ir šventųjų gyvenimų (*Legenda Aurea* ir kt.) skaitymas<sup>7</sup>. Ji taip pat analizavo maldaknyges ir psalmių rinkinius. Tyrinėdama Čekijos karaliaus Vladislavo II maldaknygę, U. Borkowska svarstė galimą J. Dluogošo įtaką vyriausiojo iš karalaičių pamaldumui<sup>8</sup>. Žinoma, kad Vladislovas II garsėjo savo nepaprastu pamaldumu<sup>9</sup>. Šiandien jau įrodyta, kad istorijos mokslas gali bent iš dalies nustatyti paties J. Dluogošo pamaldumo įtaką jo mokiniam. XXI a. pradžioje Lietuvoje buvo parengta pirmoji studija, kurioje atkreiptas dėmesys į šv. Kazimiero ir jo mokytojo pamaldumo ryšį. Britų istorikas Stephenas C. Rowellis atkreipė dėmesį, kad J. Dluogošas, formuodamas karalaičio Kazimiero pamaldumą, panaudojo Vladislavo III Varniečio, krikščionio karaliaus-riterio, ginančio tikėjimą, vaizdinį<sup>10</sup>. Naujausi tyrimai grįžta prie svarbaus lenkų istorikės Marijos Koczerskos atlikto darbo, kuriame ji pirmoji prancūzų analitikų mokyklos metodu ištyrė J. Dluogošo darbus<sup>11</sup>. Taip pat buvo parengtos kelios studijos, nagrinėjančios šio svarbaus lenkų intelektualo minties ir vertybių pasaulį<sup>12</sup>. Amerikiečių profesorius J. Radzilowski manė, kad J. Dluogošo pamaldumas padarė didelę įtaką karalaičiui Kazimierui, tačiau nurodė, kad reikia atlikti tolesnius tyrimus<sup>13</sup>. Dabartiniai tyrimai leidžia geriau pažinti J. Dluogošo mentalitetą, suformuotą gilaus pamaldumo ir tikėjimo tarnyste tėvynei, taip pat – naujai pažvelgti į J. Dluogošo pedagoginę veiklą.

<sup>6</sup> Wanda Głuchowska, *Jan Długosz: Wielki historyk i wychowawca królów*, Biblioteczka narodowa 67 (Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1915), 23–30; Antanas Alekna, *Šventasis Kazimieras karalaitis* (Kaunas: Šv. Kazimiero d-ja, 1927), 11–14.

<sup>7</sup> Urszula Borkowska, „Pobožność rodziny Kazimierza Jagiellończyka“, *Analecta Cracoviensia* 16 (1984), 31–33.

<sup>8</sup> —, *Królewskie modlitewniki: studium z kultury religijnej epoki Jagiellonów*, Źródła i monografie 177 (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1999), 88. Taip pat žr. Borkowska, „Edukacja Jagiellonów“, 99–119.

<sup>9</sup> Apie karaliaus portretą žr. Josef Macek, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526): Hospodářská základna a královská moc*, T. 1 (Praha: Academia, 1992), 180–225.

<sup>10</sup> Stephen C. Rowell, „Procesy rozwoju i zaniku kultu świętych na Litwie i w Polsce w drugiej połowie XV wieku“, *Zapiski historyczne* 70, 4 (2005), 460, 462, 464.

<sup>11</sup> Maria Koczerska, „Mentalność Jana Długosza w świetle jego twórczości“, *Studia Źródłoznawcze* 15 (1970), 109–140.

<sup>12</sup> Paul J. Radzilowski, „Sources, Problems, and Prospects for a History on the Piety of Jan Długosz, with Special Reference to Liturgy“, *The Polish Review* 60, 1 (2015), 3–22; Adam Talarowski, „Dzieje w rękach Opatrzności: Elementy historiozofii Jana Długosza i jej uwarunkowania“, *Roczniki historyczne* 84 (2018), 191–225.

<sup>13</sup> Radzilowski, „Sources, Problems, and Prospects for a History“, 18.

## Istorija pagal Jono Długošo moralinio ugdymo sampratą

J. Długošas buvo labai pamaldus ir pagal scholastinę tradiciją išsilavinęs žmogus<sup>14</sup>. Istorijos jis nelaikė vien faktų ir įvykių santrauka, joje stebėjo nuolat vykstančią gėrio ir blogio kovą žmoguje ir visoje visuomenėje. Lenkų istorikų tyrinėtos J. Długošo istorijos filosofijos (*historiozofia*) esmė – visuotinis Dievo buvimas tarp žmonių<sup>15</sup>: jo suvokimu, žmonių likimus veikia Dievas, kuris tam tikrais momentais teisingai baudžia<sup>16</sup>. Dievo teisingumas gali būti griežtas ir žiaurus, kare Jis palaiko teisingą kunigaikštį ir naikina jo priešininkus. Žinoma, Dievas teisingai ir griežtai baudžia nusidėjėlius, tačiau teisieji taip pat dažnai kenčia, kad jų tikėjimas būtų išbandytas ir vėliau jie patirtų Dievo gailėstingumą<sup>17</sup>. Toks Dievo vaizdinys atitinka izraelitų Dievo sampratą Senajame Testamente.

Pavyzdžiais plačiau J. Długošo kronikai buvo Senasis Testamentas ir istoriko Tito Livijaus raštai. Kronika *Annales* rėmėsi Cicerono idėja *historia est magistra vitae*, kurią J. Długošas taikė praktikoje. Kurdamas pasakojimus apie karalius ir kunigaikščius<sup>18</sup>, jis taip pat naudojo *exemplum* ir *gesta regum et ducum* literatūros žanrus. Tačiau J. Długošo istorijos samprata taip pat apima moralinį pedagoginį tikslą, orientuotą į praktinę kryptį. Ar Ciceronas buvo jo pavyzdys ir šiuo atžvilgiu?<sup>19</sup> Dedikaciniame laiške *Annales seu cronicae* J. Długošas rašė, kad jo tikslas yra ugdyti valdančiuosius taip, kad šalis klestėtų. Jis teigė: „Ateityje karaliai ir kunigaikščiai, ir taip pat tie, kurie valdo šalį, savo dvasią, mintis ir veiksmus formuos pagal geriausias žmogaus dorybes ir veiksmus.“<sup>20</sup> Ir kitur: „Ateityje šis kūrinytis gali pasitarnauti karaliams, kunigaikščiams ir kitiems drąsiems vyrams kaip pavyzdys ir veidrodis, uždegti ir paskatinti šlovingiems veiksmams.“<sup>21</sup> J. Długošas į istoriją žvelgė kaip į žmogiškosios patirties santrauką, tai yra į kolektyvinę žmogaus poelgių ir pasekmių atmintį. Per žmonių patirtį gautas žinias jis panaudojo kaip praktinę filosofiją. Istorija jam buvo tiesiausias ir greičiausias būdas įgyti gyvenimiškos patirties. Protėvių veiksmus jis laikė geriausiu informacijos šaltiniu priimant

<sup>14</sup> Bobrzyński ir Smolka, *Jan Długosz*, 122–124.

<sup>15</sup> Talarowski, „Dzieje w rękach Opatrzności“, 219.

<sup>16</sup> *Ibid.*, 204–205, 209–210.

<sup>17</sup> *Ibid.*, 206–208; Koczarska, „Mentalność Jana Długosza...“, 114.

<sup>18</sup> Koczarska, „Mentalność Jana Długosza...“, 118.

<sup>19</sup> „*Quod enim munus rei publicae adferre maius meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus iuventutem?*“ Marcus Tullius Cicero, *De Divinatione*, libri duo. Recognovit Carl F. Müller (Leipzig: B. G. Teubner, 1915), lib. 2, cap. 2.4, 197.

<sup>20</sup> *Joannis Długosii seu Longini Canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII*, kn. I–IV, I t, cura et impensis Alexandri Przewdziecki, Opera omnia X (Cracoviae, 1873), V. „<...> *quatenus Reges et Principes et caeteri, qui Rempublicam administraturi sunt, virorum fortissimorum imagines, quas scriptores Annalium reliquerunt expressas, imitati, animum, mentem, et operationes suas, hominum excellentium virtutibus et actionibus conforment.*“ Lenkiškai žr. *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, I–II kn., redagował i wstępem opatrzyl Jan Dąbrowski; na język polski przełożyli Stanisław Gawęda et al., wydanie 2 (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009) 63–79.

<sup>21</sup> *Joannis Długosii seu Longini Historiae*, T. I, VIII. „*Etenim futurum ipse vaticinor, ut Reges, Principes, caeteri viri heroici praesenti nostro opere, non secus quam speculo et exemplo ad colendam virtutem et ad preclara edenda facinora excitari poterint et incendi.*“

sprendimus, pasitarnaujančiu labiau nei idėjos ar abstrakčios konstrukcijos<sup>22</sup>. Įdomu tai, kad Krokuvos kanauninkas teologijos ar filosofijos nelaikė tokiais svarbiomis. Galima svarstyti, gal taip buvo dėl to, kad jis neįgijo jokio mokslinio laipsnio. Filologinė-istorinė kronikos *Annales* analizė parodė, kad J. Dlugošas, pradėjęs rašyti, neturėjo aiškiai apibrėžtos koncepcijos, kuria galėjo vadovautis. Filosofinė jo istorijos koncepcija susiformavo per 25-erius rašymo ir tyrinėjimo metus. Ji kilo iš jo pastangų suprasti istoriją kruopščiai tiriant žmonių likimus<sup>23</sup>. Krokuvos kanauninkas nenorėjo nei smerkti, nei teoriškai moralizuoti, jo koncepcija rėmėsi praktiniais pavyzdžiais, nes jie leido įžvelgti geras (naudingas) ir blogas (destruktyvias) žmogaus elgesio pasekmes<sup>24</sup>. Stengdamasis moraliai ugdyti žmones, jis ne kartą ragino imtis veiksmų, skirtų savo sielai išganyti ir išsižadėti nuodėmės. Protingi veiksmai teikia praktinės naudos ir visuomenei, nes tai – išminties panaudojimas kitų labui.

J. Dlugošas aiškino pagrindinius krikščioniškos moralės mokymus per realių žmonių, ypač karalių, pavyzdžius, nes jis norėjo ugdyti tautos elitą<sup>25</sup>. Pagrindinis gero ir blogo karaliaus skiriamasis bruožas, anot J. Dlugošo, yra seksualinių instinktų valdymo klausimas<sup>26</sup>. Moralus vyras be išimties savo noru pasirenka celibatą arba meilę vienai žmonai, kuriai yra ištikimas.

Kodėl J. Dlugošas norėjo moraliai ugdyti savo tėvynės vadovybę? Tai susiję su jo pamaldumu: jis troško atlikti darbus, kurie užtikrintų jo paties sielos išganymą, ateityje primintų jo vardą<sup>27</sup>, o svarbiausia – geri vadovai turėtų lemti visuomenės gerovę ir saugumą. J. Dlugošo motyvaciją šiuo atžvilgiu stiprino žemiškasis patriotizmas, tėvynės meilė (*caritas patriae, utilitati patriae*), kuri jo raštuose minima labai dažnai<sup>28</sup>.

Apibendrinant J. Dlugošo mintis galima teigti, kad istoriją jis laikė kolektyvine praktinės moralinės patirties atmintimi. Moralinis elito ugdymas yra viena iš priežasčių, dėl kurių J. Dlugošas parašė *Annales seu cronicae*. Remiantis jo mintimis, išdėstyto mis dedikaciniame laiške, geriausia jauną žmogų morališkai ugdyti remiantis istorine patirtimi. Išminties, etikos ir ryžto jis greičiausiai išmoksta tada, kai jam parodomas kitų žmonių veiksmų pasekmės. Subrendęs žmogus turi prielaidų elgtis teisingai, o jo veiksmų pasekmes parodys istorija, kurios dalimi jos taps. Be to, valstybei valdyti reikalingi labiausiai patyrę ir brandžiausi žmonės. Toks moralinis vystymasis gali būti išreikštas patirties perdavimo iš kartos į kartą ratu (žr. 1 pav.).

<sup>22</sup> Ibid., T. I, II–III.

<sup>23</sup> Wanda Semkowicz-Zarembina, „Przedmowa“, in *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, I–II kn., redagował i wstępem opatrzył Jan Dąbrowski; na język polski przełożyli Stanisław Gawęda et al., wydanie 2 (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009), 48–52.

<sup>24</sup> *Joannis Długossii seu Longini Historiae*, T. I, III–IV.

<sup>25</sup> Galima palyginti su idealaus valdovo charakteristikų lentele, sudaryta pagal kroniką *Annales*: Koczarska, „Mentalność Jana Długosza...“, 122–123.

<sup>26</sup> Ibid., 120, 122–123.

<sup>27</sup> *Joannis Długossii seu Longini Historiae*, T. I, 700–702.

<sup>28</sup> Ibid., T. I, 702, II; plačiau apie jo pasišventimą tėvynei (*utilitati et decori patrie*) žr. Talarowski, „Dzieje w rękach Opatrzności“, 217–218.



1 pav. Visuomenės moralinis vystymasis pagal J. Długoszą

## Jonas Długoszas – karalaičių mokytojas

Jonas Długoszas buvo jaunųjų karalaičių auklėtojas nuo 1467 m. iki mirties 1480 m. Karalaitis Kazimieras su juo praleido didžiąją dalį laiko 1467–1474 metais<sup>29</sup>. Auklėtojas su karalaičiais dažniausiai apsistodavo karališkosiose pilyse Krokuvoje, Tyncėje, Dobčicoje, Liubline, Naujajame Sonče<sup>30</sup>. Žinių apie tai teikia diplomato iš Venecijos Ambrogio Contarinio kelionės į Persiją aprašymas. 1474 m. jis keliavo per Lenkijos Karalystę. Venecijos diplomatas buvo priimtas Liublino pilyje, čia jis sutiko keturis karaliaus sūnus, kurie „gyveno pilyje su vienu labai išmintingu žmogumi, juos lavinusiu mokytoju“<sup>31</sup>. Nurodoma, kad J. Długoszas mokė karalaičius istorijos, diplomatijos, retorikos ir kalbų, ypač lotynų kalbos. Jis pasirūpino, kad karalaičiai priimtų dogmatiškai gryną tikėjimą ir skaitytų humanistų autorius<sup>32</sup>. J. Długoszas ir karalaitis Kazimieras atrodė labai artimi, juos vienijo domėjimasis istorija ir asmeninis pamaldumas. Kazimieras buvo vienintelis karalaitis, sulaukęs didelių pagyrimų J. Długoszo kronikoje<sup>33</sup>. Diplomatiniėje kalboje popiežiaus legatui *de latere* karalaitis Kazimieras gyrėsi, kad apie Lenkijos Karalystės santykius su Šventuoju Sostu žino „iš nusimanančio žmogaus“<sup>34</sup>. Tikriausiai tai buvo

<sup>29</sup> Krukowski, „Jan Długosz jako wychowaca...“, 18–19.

<sup>30</sup> Papée, *Jan Olbracht*, 11–12; Niemczyk, „Na dobczyckim zamku“, 199–210; Franciszek Leśniak, „Nowy Korczyn i Nowy Sącz“, in Rajman, Jerzy ir Dorota Żurek, *Klasztory, miasta, zamki w życiu i twórczości Jana Długosza* (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2016), 25–47.

<sup>31</sup> *Casimiriana I: Fontes vitae et cultus s. Casimiri / Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai*, *Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae* 3, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas (Vilnius, 2003), Nr. 23, 106–107. „<...> et stauano in castello con uno ualentissimo huomo per maestro ad insegnarli.“

<sup>32</sup> Borkowska, *Królewskie modlitewniki*, 18; Krukowski, „Jan Długosz jako wychowaca...“, 29–30; Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, 13–15, 19–22.

<sup>33</sup> *Joannis Długossii seu Longini Historiae*, T. I, 557. „<...> secundogenitum suum Kazimirum, adolescentem ingenuum, rarae indolis et memorabilis Minervae.“

<sup>34</sup> *Casimiriana I*, Nr. 35, 132. „<...> ut ab experto cognoscimus <...>.“

J. Dluogošas. Šrifto analizė parodė, kad Kazimieras mokytojo raštą nukopijavo tiksliausiai iš visų karalaičių<sup>35</sup>. Tai gali rodyti mokinio norą sekti mokytojo pavyzdžiu.

Tezę apie didelę J. Dluogošo įtaką Kazimierui patvirtina tai, kad jis, kaip pagrindinis pedagogas, akivaizdžiai praleido su juo daugiau laiko nei bet kas kitas. Tačiau karalaičiui Kazimierui įtakos turėjo ir kiti mokytojai bei tėvai. Bet kokių mastu? Karalaičių tėvas Kazimieras Jogailaitis buvo itin užimtas karalius. Augdamas karalaitis Kazimieras didžiąją laiko dalį praleido kelionėse ir diplomatinėje tarnyboje<sup>36</sup>. Nieko nežinome apie motinos Elžbietos įtaką karalaičiui, tačiau manoma, kad ji sūnums perdavė žinias apie jų protėvių Liuksemburgų-Habsburgų dinastiją. Elžbieta turėjo 13 vaikų, taigi karalaičiais tikriausiai daugiausia rūpinosi pedagogai, pvz., Stanislovas Szydłowieckis, kuris buvo atsakingas už jų fizinį (riterišką) lavinimą<sup>37</sup>.

### **Jono Dluogošo ugdomoji įtaka karalaičiui Kazimierui**

Įrodyta, kad J. Dluogošas mokė karalaičius kalbą, retorikos ir, svarbiausia, istorijos. Trys daugiausia laiko su juo praleidę karalaičiai – Jonas Albrechtas, Aleksandras ir Kazimieras – per savo gyvenimą demonstravo nepaprastai galias istorijos žinias<sup>38</sup>. Tai, kad J. Dluogošas kunigaikščius mokė istorijos, įrodo konkretus šaltinis. 2003 m. istorikas dr. S. C. Rowellis atkreipė dėmesį į užmirštą teksto fragmentą, parašytą J. Dluogošo<sup>39</sup>. Šis fragmentas XVI amžiaus pradžioje buvo sudarytas iš įvairių tekstų<sup>40</sup>. Tyrimas parodė, kad tai yra dokumento, kurį galima apibūdinti kaip mokymo priemonę (*dictanda*), fragmentas. Jame yra trumpa Jogailaičių dinastijos istorijos dalis<sup>41</sup>, o priedašas liudija: „Tai surinko J. Dluogošas, prašomas Lenkijos karaliaus sūnaus Kazimiero, kuris buvo Kazimiero IV antragimis.“<sup>42</sup> Tikriausiai J. Dluogošas karalaičius mokė pagal savo

<sup>35</sup> Papée, *Jan Olbracht*, 10.

<sup>36</sup> Apie karaliaus viešnagę 1458–1470 m. žr. Grażyna Rutkowska, *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*, *Itineraria Jagiellonów 1* (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2014), 163–231. Ilgesnės karaliaus viešnagės Krokuvoje, kur daugiausia gyveno karalaitis Kazimieras, yra šios: 1460 m. pirmieji trys mėnesiai; šv. Kalėdos ir 1461–1462 m. sandūra; 1464 m. gegužės–birželio mėn.; 1465 m. birželio mėn.; 1467 m. liepos–rugsėjo mėn.; 1468 m. balandžio–birželio mėn.; 1469 m. sausio, gegužės–birželio mėn. Net ir šiomis progomis karalius buvo labai užsiėmęs žemės valdymu, tai liudija išduotų dokumentų, nuosprendžių ir privilegijų skaičius.

<sup>37</sup> Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, 16–17; Krukowski, „Jan Długosz jako wychowca...“, 14–17.

<sup>38</sup> Bobrzyński ir Smolka, *Jan Długosz*, 124. „<...> i pewnie nikt z królów polskich nie znał tak dobrze przeszłości narodu i państwa, któremu panował, jak Olbracht i Aleksander.“

<sup>39</sup> Teksto kodas – Nr. 1399, jis yra Čartorisko bibliotekoje (*Biblioteka Czartoryskich*).

<sup>40</sup> Stephen C. Rowell, „Fifteenth-Century Poland-Lithuania in the Light of an Anonymous Kraków Notebook“, *Quaestiones Mediaevalium Aevii Novae* 8 (2003), 301–349, fragmentas 324–325.

<sup>41</sup> Žr. Rowell, „Fifteenth-Century Poland-Lithuania...“, 309, 314–315.

<sup>42</sup> *Casimiriana I*, Nr. 3, 64; Rowell, „Fifteenth-Century Poland-Lithuania...“, 325. „Ista sunt collecta per Długosz ad petita Kazimiry filii regis Polonie qui erat secundogenitus Kazimiri quarti.“

moralinio ugdymo koncepciją, nes jų mokymo *curriculum* pagrindas buvo istorija, kurią Krokuvos kanauninkas dėstė kaip istorijos filosofiją (*historiozofia*).

J. Długošo kronika turėjo būti lenkų (ir lietuvių) istorinės ir nacionalinės patirties saugykla, skirta raštingiems žmonėms. Ją rašyti jis pradėjo apie 1455 m., tad tikėtina, kad, 1467 m. jam patikėjus būsimų Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių mokymą, jis jau turėjo savą moralinio ugdymo sampratą. Nėra šaltinio, tiesiogiai rodančio, kaip J. Długošas vadovavo Lenkijos karaliaus sūnų lavinimui, nepaisant to, jo įtaka gali būti regima karalaičių istorinėje atmintyje.

Kalbant apie karalaičio Kazimiero istorinę atmintį, galima teigti, kad iš esmės jo požiūris į protėvius sutampa su J. Długošo požiūriu. Istorinėje atmintyje Kazimierui svarbūs penki žmonės – prosenelis, du seneliai ir du dėdės. Visi jie mirė iki karalaičiui Kazimierui gimstant, tad juos pažinti jis galėjo tik iš savo tėvų, močiutės Sofijos Alšėniškės ir kitų dvare buvusių žmonių prisiminimų, ypač – iš J. Długošo, su kuriuo per septynerius studijų metus kasdien praleisdavo didžiąją savo dienos dalį, pasakojimų.

Seniausias karalaičio Kazimiero minimas protėvis buvo **Vladislovas Jogaila** (1352–1434 m.) – jo senelis iš tėvo pusės. Kazimierą sužavėjo to meto istorinis veiksma – Lietuvos ir Žemaitijos krikštas, kurį jis laikė krikščionybės pergale prieš senąsias dievybes. Karalaičiui Kazimierui Vladislovas Jogaila buvo valdovas, įjungęs naujas žemes ir žmones į krikščioniškąją Vakarų civilizaciją<sup>43</sup>. Pagal J. Długošo interpretaciją, Jogaila savo tautoje atliko istorinį vaidmenį – lietuvių christianizaciją, ir dėl šio tikėjimo plėtrai svarbaus nuopelno jis gali būti lyginamas su apaštalais<sup>44</sup>. Jogailos įvaizdis buvo kaip ankstyvųjų viduramžių apaštališkų karalių, kurie pirmiausia buvo šventieji ne dėl asmeninio pamaldumo, o dėl tikėjimo platinimo<sup>45</sup>. Vadovėlyje, J. Długošo parašytame Kazimierui, yra aprašyta ir Jogailos vykdytos lietuvių christianizacijos istorija<sup>46</sup>.

Karalaitis Kazimieras dažnai pabrėždavo savo susižavėjimą Šventosios Romos imperijos imperatoriumi **Zigmantu Liuksemburgu** (1368–1438 m.) – savo proseneliu iš motinos pusės. Laiškuose šį galingiausią protėvį jis pagarbiai vadino „kilniuoku

<sup>43</sup> *Casimiriana I*, Nr. 35, 134. „<...> avi patrui nostri Vladislai Poloniae regis meritum, quo a diis gentium gentem lithuanicam et samagitticam ad iura Cristianitatis reduxit.“

<sup>44</sup> *Joannis Długossii seu Longini Historiae Polonicae libri XII*, kn. IX–X, T. III, Opera omnia XII, cura et impensis Alexandri Przewdziecki (Cracoviae 1876), 475. „<...> ac in pluribus locis ecclesias, oratoria et loca sacra aedificans, erigens, dotans atque fundans, ut non immerito Lithuaniae gentis conversor et Apostolus possit censerī.“ Lenkiškai apie Jogailą žr. *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, kn. X, redagował i wstępem opatrzył Stanisław Gawęda et al.; przekład na język polski Julia Mrukówna, wydanie 2 (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009), 202–203, 209–214, 221–222. Apie analizę plačiau žr. Adam Talarowski, „Od poganina do króla arcychrześcijańskiego: Wizerunek Władysława Jagiełły w Rocznikach Jana Długosza“, *Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 13, 9 (2017), 127–152.

<sup>45</sup> Pavyzdžiui, Vengrijos karalius Steponas I Šventasis arba Kijevo Rusios kunigaikštis Vladimiras I Didysis. Apie koncepciją žr. Gábor Klaniczay, „Sainteté royale et sainteté dynastique au moyen âge: Traditions, métamorphoses et discontinuités“, *Les Cahiers du Centre de Recherches Historiques* 3 (1989), <https://journals.openedition.org/ccrh/2932>.

<sup>46</sup> Rowell, „Fifteenth-Century Poland-Lithuania...“, 324. „<...> Jagyelo <...>, qui fidem suscepit cum tota terra Lithuaniae et nomen accepit Wladislaus.“



imperatoriumi“ (*divus Caesar*)<sup>47</sup>. Karalaitis pabrėžė istorinį savo protėvio vaidmenį ginant krikščionių tikėjimą. Pagal titulą „*Defensor fidei*“, nurodytą laiške, jis priskyrė Zigmantą Liuksemburgą viduramžių šventiesiems karaliams<sup>48</sup>. Prisimindamas senelį kaip tikėjimo gynėją, karalaitis Kazimieras mintyje galėjo turėti kryžiaus žygius prieš turkus ir husitus arba tai, kaip Zigmantas Liuksemburgas Konstanco bažnytiniame susirinkime (1414–1418) išsprendė Vakarų Bažnyčios schizmą. Imperatoriaus atminimas suvaidino svarbų vaidmenį karalaičio motinos Elžbietos Habsburgaitės gyvenime. Spėjama, kad ji turėjo didžiausią įtaką supažindindama savo vaikus su kilminga Habsburgų kilme ir paveldu<sup>49</sup>. J. Dluogošas neturėjo daug žinių apie Šventosios Romos imperijos monarchus, tad stebina tai, kad kaip valdovą Zigmantą Liuksemburgą J. Dluogošas vertina gana objektyviai. Nors šis imperatorius buvo svetimšalis, artimas Kryžiuočių ordinui, priešiškam Lenkijai, J. Dluogošas vertino jo pasiekimus ir jį laikė apsiskaičiusiu politiku bei diplomatu<sup>50</sup>.

Kazimieras šalia Zigmanto Liuksemburgo dažnai minėjo savo protėvį **Albrechtą II Habsburgą** (1397–1439 m.) – senelį iš motinos pusės. Karalaitis žavėjosi Albrechto II asmeniniu pamaldumu<sup>51</sup>. Aprašydamas Albrechto II kovą su Lenkija dėl Čekijos karalystės karūnos, J. Dluogošas nurodė ir asmenines moralines jo savybes<sup>52</sup>. Karalaitis Kazimieras turėjo labai gerai išmanyti savo šeimos istoriją. Diplomatinėse derybose su popiežiaus legatu *de latere* Marku Barbu 1472 m. Kazimieras bandė įteisinti Jogailaičių pretenzijas į Čekijos ir Vengrijos sostus, remdamasis paveldėjimo teisėmis po Albrechto II mirties. Viename laiške imperatoriui Frydrichui III, prašydamas suteikti diplomatinę paramą, jis nurodė bendrą jų kilmę ir paminėjo Neubergo susitarimą (1379 m.), padalijusį Habsburgų šeimą į dvi šakas<sup>53</sup>.

Be prosenelio ir senelių Kazimierui buvo svarbūs ir du dėdės. Pirmasis jų – **Vladislovas Habsburgas (Pomirtinis)** (1440–1457 m.), karalaičio motinos brolis, minimas Kazimiero laiške, parašytame 1472 m., paskelbiant karą Motiejui Korvinui dėl Vengrijos ir Čekijos sostų paveldėjimo. Kazimieras ir jo brolis Vladislovas pretendavo į dalį savo palikimo<sup>54</sup>. Istorikai visada laikėsi nuomonės, kad jaunuosius karalaičius labai paskatino jų motina<sup>55</sup>. Nėra tiesioginių įrodymų, tačiau gali būti, kad J. Dluogošas

<sup>47</sup> *Casimiriana I*, nr. 35, 134.

<sup>48</sup> *Ibid.* „<...> *protavi nostri Sigismundi operam, quem in defensione fidelium effudit.*“

<sup>49</sup> Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, 8.

<sup>50</sup> Žr. Wojciech Iwańczak, „Postać Zygmunta Luksemburskiego w ujęciu Jana Długosza“, *Historie – Otázky – Problémy* 7, Nr. 1 (2015), 102–112.

<sup>51</sup> *Casimiriana I*, Nr. 35, 134. „<...> *protavi nostri materni avi Alberti Romanorum, Ungariae et Bohemiae regis pietatem, qua in religione cristiana potenti virtute emicuit.*“

<sup>52</sup> *Joannis Długossii seu Longini Historiae Polonicae libri XII*, kn. XII (XIII), T. V, *Opera omnia XIV*, cura et impensis Alexandri Przewdziecki (Cracoviae 1878), 589–591, 605. E. g. 590: „<...> *quod vir natura iustus et benignus fuerit et precipua cura intentus, ne sanguis Christianis effunderetur.*“

<sup>53</sup> *Casimiriana I*, Nr. 35, 134. „<...> *quam et propaginem vestram una nobis stirpe communem* <...>“.

<sup>54</sup> *Ibid.*, 33, 126.

<sup>55</sup> Vytautas Ališauskas, *Šventasis Kazimieras* (Vilnius: Aidai, 2004), 23; Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, 8.

supažindino karalaičius su naujausia Habsburgų giminės šakos istorija. Savo kronikoje jis skyrė jiems neproporcingai daug vietos. J. Długošas parodė Vladislovą Habsburgą kaip idealų karalių. Pavyzdžiui, perėmus valdžią Bohemijoje, jo išmintis labai vertinta – jis eretikų nepersekiojo, o juos ignoravo ir asmeniniu pavyzdžiu mokė teisingo katalikų tikėjimo<sup>56</sup>.

S. C. Rowellis teigia, kad vienas iš svarbiausių protėvių Kazimierui buvo jo tėvo brolis **Vladislovas III Varnietis** (1424–1444)<sup>57</sup>. Karalaitis jį matė kaip į krikščionių karalių-riterių, kuris paaukojo savo gyvybę gindamas tikėjimą ir pažodžiui „praliejo kraują gindamas tikinčiuosius“<sup>58</sup>. Taip pat buvo užfiksuota, kad karalaitis Kazimieras labai domėjosi savo dėde ir šia tema ilgai kalbėdavosi su Bnino vyskupu Piotru<sup>59</sup>. Be to, esama įrodymų, kad Kazimieras ragino savo mokytoją italą humanistą Kalimachą parašyti pirmąją dėdės biografiją. Knyga, pavadinimu *Historiam de rege Vladislao*, buvo išleista 1493 m.<sup>60</sup> Kronikoje *Annales* J. Długošas Vladislavo III gyvenimą aprašo gana objektyviai, bet dažnai ir idealizuodamas. Jo herojiška mirtis mūšyje buvo stilizuojama (jis miršta kaip šventasis). Metraštininkas čia pavaizdavo vieną ryškiausių idealaus krikščionių karaliaus-riterio pavyzdžių visoje savo kronikoje<sup>61</sup>. Šis vaizdinys du kartus paminėtas ir J. Długošo karalaičiui Kazimierui parašytame vadovėlyje, kuriame akcentuojama didvyriška Vladislavo mirtis mūšyje<sup>62</sup>.

Remiantis vadovėliu ir kai kuriais J. Długošo bei karalaičio Kazimiero istorinės atminties panašumais, galima teigti, kad J. Długošas, auklėdamas karalaičius, panaudojo kruopščiai atrinktas istorijos figūras, per kurias jiems teikė moralinius pavyzdžius. Kartu jis rodė, kaip tinkamai atlikti valstybės pareigas, ir taip juos ruošė gyvenimui. J. Długošui paveikti karalaičius buvo lengviausia pasitelkiant jų pačių protėvių biografijas, supažindinant juos su šeimos ir tėvynės praeitimi, kartu panaudojant emocinį ryšį, juos siejusį su protėviais. Savo kronikoje *Annales* J. Długošas taip pat dažnai naudojo idealius gero karalaičio, šventojo, vyskupo, karaliaus-riterio modelius<sup>63</sup>.

Esami istorinių asmenybių vertinimo panašumai papildė mąstymo panašumus. Remiantis Adamo Talarowskio aprašytais J. Długošo mąstymo šablonais, galima rasti įdomių panašumų su karalaičio Kazimiero mąstymu. 1471 m. karalaitis Kazimieras

<sup>56</sup> *Joannis Długossii seu Longini Historiae*, T. V, 150–151.

<sup>57</sup> Rowell, „Procesy rozwoju i zaniku kultu...“, 460, 462.

<sup>58</sup> *Casimiriana I*, Nr. 35, 134–135. „<...> patrii nostri germani Vladislai Poloniae et Hungariae regis sanguinem, quem in defensione fidelium effudit.“

<sup>59</sup> *Casimiriana I*, Nr. 2, 62–64.

<sup>60</sup> *Ibid.* Taip Kallimachas mini Kazimierą savo darbo pradžioje.

<sup>61</sup> *Joannis Długossii seu Longini Historiae Polonicae libri XII*, kn. XI–XII, T. IV, Opera omnia XIII, cura et impensis Alexandri Przedziwiecki (Cracoviae 1877), 720–733; žr. Patrycja Szewcowa, „Sub banderiu cruciatu: Władysław III Jagiellończyk jako średniowieczny rycerz idealny, Wizerunek władcy na podstawie Roczników Jana Długosza“, *Średniowiecze Polskie i Powszechne* 13, Nr. 9 (2017), 186–210; Koczarska, „Mentalność Jana Długosza...“, 122.

<sup>62</sup> Rowell, „Fifteenth-Century Poland-Lithuania...“, 325. „Eodem anno iste, assumptus fuit in regem Hungariae et hic pugnavit cum Turcis et ibi peryt. <...> Kazimirus, <...> frater Vladislai qui peryt in Ungaria <...>“.

<sup>63</sup> Koczarska, „Mentalność Jana Długosza...“, 117–127.

paskelbė karą Vengrijos karaliui Motiejui Korvinui, nes, jo manymu, M. Korvinas savo neteisinga valdžia įžeidė Dievą. Dėl to Kazimieras tikėjo, kad Dievas bus Jogailaičių pusėje. Svarbios karo priežastys yra šios: 1) M. Korvinas užgrobė sostą kardu ir prieš prigimtinį Dievo įstatymą (*regis intrusus, ocupantas*); 2) M. Korvinas buvo žiaurus ir nuolat vykdė pavaldinių bei bajorų egzekucijas, pažeidinėjo jų teises, rinko neproporcingus mokesčius; 3) M. Korvinas neapgynė karalystės gyventojų ir krikščionių tikėjimo nuo turkų osmanų invazijų. Karalaitis kelis kartus ypač pabrėžė gynybą nuo vidinių ir išorinių priešų<sup>64</sup>. J. Dluogošas labai dažnai tais pačiais argumentais aiškino, kodėl kai kurie valdovai buvo nubausti Dievo bausme ir sosto praradimu. *Annales* teigiama, kad kare Dievas visada esti teisingesnio valdovo pusėje ir pritaria karui tol, kol kariaujama prieš neteisybę. Viena iš didžiausių idealaus karaliaus-riterio dorybių yra pavaldinių ir krikščioniškojo tikėjimo gynimas<sup>65</sup>. Karalaitis savo laiške parodo didelį kontrastą tarp savęs ir Motiejaus Korvino: jis pažemina Vengrijos karalių iki nusikaltėlio ir žemos moralės žmogaus, trokštančio vien pinigų ir valdžios<sup>66</sup>. Kazimieras rašo apie savo misiją apsaugoti nekaltus krikščionis nuo kančios, apie troškimą patirti mūsų, kuriame Dievas stovėtų šalia jo, o Motiejus Korvinas būtų teisingai nubaustas Dievo rūstybės<sup>67</sup>. Neaišku, ar šis nuolat išsakomas jauno karalaičio įsitikinimas kilo dėl J. Dluogošo lavinimo, tačiau jis atitinka gerai dokumentuotą Krokuvos kanauninko mąstymą apie Dievo teisingumą mūsų lauke (*iustitia Dei*) arba idealių valdovų kovos ryžtą (Vladislovo Jogailos, Vladislovo III)<sup>68</sup>. Pavyzdžiui, paskutiniams Piastams dėl moralinio nuosmukio praradant sostą, J. Dluogošas galėjo parodyti karalaičiams nuodėmės pasekmes.

Mentalitetas bei pamaldumas gali būti ir individualus, ir grupinis, todėl svarbu nustatyti, ar karalaičio Kazimiero mąstymas buvo sąlygotas to meto elito mentaliteto. Kazimiero asmenybė tikrai išsiskiria iš jo amžininkų – pvz., italų princų ar kitų renesanso laikotarpio Europos karalių. Viduramžių pabaigoje Europos dvarų kultūroje buvo akcentuojamas pamaldumas bei moralė, taip siekiant įteisinti bajorų padėtį socialinėje hierarchijoje<sup>69</sup>. Tačiau šventumas buvo naudojamas tik kaip veiksminga politinė dinastijų propagandos priemonė<sup>70</sup>. Remiantis šaltiniais galima teigti, kad XV a. pabaigoje dėl didelės J. Dluogošo įtakos Kazimieras domėjosi pirminiais karaliaus šventumo modeliais (*sacral kingship, Sakralkönigtum*) – tai sąlygojo gilų jo pamaldumą.

<sup>64</sup> *Casimiriana I*, Nr. 33, 126. Pz., „<...> in eosdem praem isisti etiam immanissimum Turcam insultibus suis Terras Hungariae depopulari, Fidem Christi extirpari in eisdem, ac homines Cruce Dominica insignitos in servitutem capi barbaricam tolerasti.“

<sup>65</sup> Talarowski, „Dzieje w rękach Opatrzności...“, 206–208.

<sup>66</sup> *Casimiriana I*, Nr. 33, 126, 128.

<sup>67</sup> Tikėjimas, kad Dievas leis jam kovoti pergalingai: *Casimiriana I*, Nr. 34, 130. „Non hostis quidem formidine, cuius congressu diucius cum timore dei et pro iusticie mee fiducia desiderabilius expectato, si in acierum instructione dante Domino non terrebar multo minus municione tam insigni obtenta insidias ipsius apprehendissem.“

<sup>68</sup> Talarowski, „Dzieje w rękach Opatrzności...“, 207–208.

<sup>69</sup> Žr. Wittig, *Learning to be Noble*, 241–242.

<sup>70</sup> Klaniczay, „Sainteté royale et sainteté dynastique...“.

## Išvados

Mokydamas karalaitį Kazimierą ir jo brolius, J. Dlugošas rėmėsi karališkojo šventumo teorija. Per idealių krikščionių karalių-riterių pavyzdžius jis perteikė jauniems karalaičiams istorinę patirtį, kurią jie galėjo priimti asmeniškai, ypač dėl to, kad dauguma J. Dlugošo pavyzdžiais parinktų žmonių buvo jų protėviai Jogailaičiai. J. Dlugošo istorijos paskaitos (susijusios su *Annales seu cronici*), taip pat Senasis ir Naujasis Testamentai, psalmės, maldaknygės ir šventųjų gyvenimų aprašymai buvo karalaičių pamaldumo ir moralinių pavyzdžių šaltinis. J. Dlugošas karalaičiams diegė gyvenimo prasmės jausmą, bandydamas sustiprinti jų norą prisimti atsakomybę už Jogailaičių žemių ateitį ir pavaldinių sielų išgelbėjimą. Be to, istorijos žinios jiems padėjo giliau suprasti to meto politinę situaciją ir diplomatiją – tai pastebėjo jų amžininkai.

Tyrime karalaitis Kazimieras ir J. Dlugošo mąstymas lyginamas naudojant pavyzdžius. Karalaičių protėvių ir karalystės bei riteriškų dorybių vertinimas rodo, kad šių dviejų vyrų mąstymo ir vertybių sistema buvo labai panaši. Tyrimas papildoma dr. S. C. Rowello rezultatus, taip pat nurodoma dar keletas idealių karalių-riterių vaizdinių (pvz., Vladislovas Jogaila), J. Dlugošo panaudotų auklėjant karalaitį Kazimierą. Straipsnyje apibūdinamos moralinio ugdymo nuostatos, kurias J. Dlugošas tikriausiai konceptualiai naudojo perteikdamas tautos istorinę atmintį (patirtį) kitoms kartoms. Platesniame kontekste šie radiniai rodo, kaip Jogailaičių pamaldumas (*pietas jagellonica*) buvo perduodamas iš kartos į kartą. Remiantis J. Dlugošo pavyzdžiu galima teigti, kad pamaldumas buvo ne tik tėvų tiesiogiai perduodamas vaikams – jį pagal to meto dinastinę politiką taip pat formuodavo karališkajame dvare esantys asmenys – mokytojai ir intelektualai. Kazimiero IV sūnūs gavo panašų išsilavinimą kaip ir kitų šalių karalaičiai – jie puikiai išmanė dvaro etiką, diplomatiją, retoriką, teisę, lotynų kalbą ir savo dinastijos istoriją. Tačiau galima matyti, kad be mokslų buvo akcentuojamas pamaldumas bei moralė.

## LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Alekna, Antanas. *Šventasis Kazimieras karalaitis*. Kaunas: Šv. Kazimiero d-ja, 1927.
2. Ališauskas, Vytautas. *Šventasis Kazimieras*. Vilnius: Aidai, 2004.
3. Bobrzyński, Michał ir Stanisław Smolka. *Jan Długosz: Jego życie i stanowisko w piśmiennictwie*. Kraków: Wydawnictwo Konstantego hr. Przeddzieckiego, 1893.
4. Borkowska, Urszula. „Edukacja Jagiellonów“. *Roczniki Historyczne* 71 (2005): 99–119.
5. ——. *Królewskie modlitewniki: studium z kultury religijnej epoki Jagiellonów*. Źródła i monografie 177. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1999.
6. ——. „Pobożność rodziny Kazimierza Jagiellończyka“. *Analecta Cracoviensia* 16 (1984): 23–41.
7. *Casimiriana: Fontes vitae et cultus s. Casimiri / Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai*. Sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas. Vilnius: Aidai, 2003.
8. Cicero, Marcus Tullius. *De Divinatione, libri duo*. Recognovit Carl F. Müller. Leipzig: B. G. Teubner, 1915.

9. Deuschländer, Gerrit. *Dienen lerner, um zu herrschen: Höfische Erziehung im ausgehenden Mittelalter (1450–1550)*, Hallische Beiträge zur Geschichte des Mittelalters und der Frühen Neuzeit 6. Berlin: Akademie Verlag, 2012.
10. Głuchowska, Wanda. *Jan Długosz: Wielki historyk i wychowawca królów*. Biblioteczka narodowa 67. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1915.
11. Ivinskis, Zenonas. *Šventas Kazimieras 1458–1484*. Brooklyn: Tėvų Pranciškonų Spaustuvė, 1955.
12. Iwańczak, Wojciech. „Postać Zygmunta Luksemburskiego w ujęciu Jana Długosza“. *Historie – Otázky – Problémy* 7, Nr. 1 (2015): 102–112.
13. *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, kn. I–II. Redagował i wstępem opatrzył Jan Dąbrowski; na język polski przełożyli Stanisław Gawęda et al. Wydanie 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
14. *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, kn. X. Redagował i wstępem opatrzył Stanisław Gawęda et al.; przekład na język polski Julia Mrukówna. Wydanie 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
15. *Joannis Długossii seu Longini Canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII*, kn. I–IV, T. I. Opera omnia X. Cura et impensis Alexandri Przeddziecki. Cracoviae, 1873.
16. *Joannis Długossii seu Longini Historiae Polonicae libri XII*, kn. IX–X, T. III. Opera omnia XII. Cura et impensis Alexandri Przeddziecki. Cracoviae, 1876.
17. *Joannis Długossii seu Longini Historiae Polonicae libri XII*, kn. XI–XII, T. IV. Opera omnia XIII. Cura et impensis Alexandri Przeddziecki. Cracoviae, 1877.
18. *Joannis Długossii seu Longini Historiae Polonicae libri XII*, kn. XII (XIII), T. V. Opera omnia XIV. Cura et impensis Alexandri Przeddziecki. Cracoviae, 1878.
19. Klaniczay, Gábor. „Sainteté royale et sainteté dynastique au moyen âge: Traditions, métamorphoses et discontinuités“. *Les Cahiers du Centre de Recherches Historiques* 3 (1989). <https://journals.openedition.org/ccrh/2932>.
20. Koczerska, Maria. „Mentalność Jana Długosza w świetle jego twórczości“. *Studia Źródłoznawcze* 15 (1970): 109–140.
21. Krukowski, Jan. „Jan Długosz jako wychowawca synów Kazimierza Jagiellończyka“. *Rozprawa z dziejów oświaty* 23 (1980): 3–35.
22. Krukowski, Jan. „O lekturze królowiczów – uczniów Jana Długosza“. In Kiryk, Feliks. *Jan Długosz. W pięćsetną rocznicę śmierci*, 67–72. Olsztyn: Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego, 1983.
23. Leśniak, Franciszek. „Nowy Korczyn i Nowy Sącz“. In Rajman, Jerzy ir Dorota Żurek. *Klasztory, miasta, zamki w życiu i twórczości Jana Długosza*, 25–47. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2016.
24. Macek, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526): Hospodářská základna a královská moc*, T. 1, 180–225. Praha: Academia, 1992.
25. Müsegades, Benjamin. *Fürstliche Erziehung und Ausbildung im spätmittelalterlichen Reich, Mittelalter-Forschungen 47*. Ostfildern: Thorbecke, 2014.
26. Niemczyk, Katarzyna. „Na dobzyckim zamku: wychowawca synów królewskich“. In Rajman, Jerzy ir Dorota Żurek. *Klasztory, miasta, zamki w życiu i twórczości Jana Długosza*, 199–210. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2016.
27. Papée, Fryderyk. „Święty Kazimierz“. In *Studia i szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka*, 141–154. Warszawa: G. Gebethner i spółka, 1907.
28. Papée, Fryderyk. *Jan Olbracht*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1936.
29. Rabikauskas, Paulius. *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*. Vilnius, Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1993.

30. Radzilowski, Paul J. „Sources, Problems, and Prospects for a History on the Piety of Jan Długosz, with Special Reference to Liturgy“. *The Polish Review* 60, Nr. 1 (2015): 3–22.
31. Rajfura, Hanna. „Nowe badania nad życiem i twórczością Jana Długosza: Osiągnięcia i potrzeby“. *Studia Źródloznawcze* 56 (2018): 193–199.
32. Rowell, Stephen C. „Fifteenth-Century Poland-Lithuania in the Light of an Anonymous Kraków Notebook“. *Quaestiones Medii Aevii Novae* 8 (2003): 301–349.
33. —. „Procesy rozwoju i zaniku kultu świętych na Litwie i w Polsce w drugiej połowie XV wieku“. *Zapiski historyczne* 70, Nr. 4 (2005): 447–466.
34. Rutkowska, Grażyna. *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*, Itineraria Jagiellonów 1. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2014.
35. Semkowicz-Zarembina, Wanda. „Przedmowa“. In *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, 9–60. I–II kn., redagował i wstępem opatrzył Jan Dąbrowski; na język polski przełożyli Stanisław Gawęda et al. Wydanie 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
36. Sužiedėlis, Simas. *Šventas Kazimieras 1458–1484: Penkių šimtų metų mirties sukaktį minint*. Brooklyn: Franciscan Press, 1983.
37. Szwedo, Patrycja. „Sub banderio cruciatae: Władysław III Jagiellończyk jako średniowieczny rycerz idealny, Wizerunek władcy na podstawie Roczników Jana Długosza“. *Średniowiecze Polskie i Powszechne* 13, Nr. 9 (2017): 186–210.
38. Talarowski, Adam. „Dzieje w rękach Opatrzności: Elementy historiozofii Jana Długosza i jej uwarunkowania“. *Roczniki historyczne* 84 (2018): 191–225.
39. Talarowski, Adam. „Od poganina do króla arcychrześcijańskiego: Wizerunek Władysława Jagiełły w Rocznikach Jana Długosza“. *Średniowiecze Polskie i Powszechne* 13, Nr. 9 (2017): 127–152.
40. Wittig, Claudia. *Learning to be Noble in the Middle Ages: Moral Education in North-Western Europe*, Disputatio 33. Turnhout: Brepols, 2022.

Gauta: 2023 03 03

Parengta: 2023 05 23

Jozef Mário MATIAŠKO

## MORAL EDUCATION ACCORDING TO JAN DŁUGOSZ AND HIS INFLUENCE ON SAINT CASIMIR

### S u m m a r y

A common strategy used to study learning of moral values in late medieval aristocratic society is to approach it as a legitimation of the position in society and secular courtly fashion. However, certain facts provide us with possibilities for different looks. To our knowledge, no study to date has examined the close relationship between Polish prince Casimir (1458–1484) and his teacher Jan Długosz. This research supposes the possibility of transferring moral values through education. The analysis of historical sources leads us to conclude that the teacher could influence prince Casimir through a medieval theory of royal sanctity and God's justice. J. Długosz created his concept of moral education, stated in *Annales seu cronicae*. His motivation was based on his Christian piety and sense of responsibility for society. He intentionally used life stories of idealized Christian rulers (mainly Jagellonians) to teach the prince about Christian values. The moral experience of his own ancestors was to prepare the prince for his responsibilities.

---

KEYWORDS: moral education, Jan Długosz, Saint Casimir, royal sanctity, Jagellonian dynasty.

---

**Jozef Mário MATIAŠKO** – Masaryko universiteto (Čekijoje) Istorijos katedros doktorantas, Slovakijos nacionalinio muziejaus (Bojnice pilies muziejaus) gidas. 2019 m. gavo semestro stipendiją Vilniaus universitete, 2022 m. – Vytauto Didžiojo universitete. El. paštas jojo916matiasko@gmail.com.

**Jozef Mário MATIAŠKO** – doctoral student at the Department of History, Masaryk university (Czechia), and lecturer at the Slovak National Museum – Bojnice Castle Museum. In 2019, the author received a semester scholarship at Vilnius University, and in 2022, at Vytautas Magnus University. E-mail jojo916matiasko@gmail.com.